

De economische crisis en de voedselcrisis

Gevolgen voor de land- en tuinbouw

Er is sprake van een recessie en daarbij voorspelt de FAO een voedselcrisis. Welke strategie moeten boeren en tuinders en hun coöperaties volgen? Samen met de Rabobank organiseerde de NCR een symposium in het kader van deze problematiek.

Leo Klep¹

De aankomende Rabobank-voorzitter Piet Moerland opende met het beeld dat we een periode van ‘bellen blazen’ achter de rug hebben. De olieprijs vertienvoudigde in de periode 1998-2008 en halveerde sindsdien alweer. Iets dergelijks gebeurde met (agrarische) *commodities*, aandelen, huizenprijzen, enz. Geld was te goedkoop, risico's werden te laag ingeschat, de kredietverlening werd kunstmatig opgekrikt. Er was sprake van een ongekende euforie. Economie is emotie.

In Nederland heeft het rapport van de commissie Maas nu wat rust gebracht. Op zichzelf goed werk, al is het toch vreemd als een conclusie luidt dat banken zich weer wat

meer op de klant moeten gaan oriënteren. ‘Dan realiseer je je dat we ver heen zijn geweest.’ Overigens voelde de Rabobank zich minder aangesproken. Die maakt ook fouten, maar gaat al wel sinds jaar en dag voor klantwaarde. Dat is te danken aan de coöperatieve oriëntatie. Een model voor de toekomst, omdat het mensen onderling verbindt en duurzaam is. Het past bij een verantwoorde samenleving.

‘De uitdaging is efficiënter produceren op bestaande landbouwgrond’ Minister Gerda Verburg

Inmiddels staat ook de voedselzekerheid weer hoog op de agenda. De afgelopen vijftig jaar is de beschikbaarheid van voedsel per hoofd van de bevolking weliswaar met 50% gestegen, maar in Afrika heeft nog altijd 30% van de mensen chronisch honger. Onlangs riep Kofi Annan het Nederlandse bedrijfsleven op om – onder regie van Wageningen Universiteit – te gaan werken aan de oplossing van dit probleem. De Rabobank wil daar graag aan meewerken.

VERSNELLEN EN INTENSIVEREN

Minister Verburg vroeg zich af hoe te reageren op het huidige punt ‘waarop kredietcrisis, klimaatcrisis, voedselcrisis en energiecrisis bijna kosmisch samenvallen’. Als uitgangspunt noemde zij drie mondiale ontwikkelingen. Eerst een groeiende voedselbehoefte. Komende veertig jaar neemt die toe met 50% omdat de wereldbevolking groeit van 6,8 naar 9 miljard mensen en de Millennium Development Goals aangeven dat het aantal mensen dat van minder dan één dollar per dag moet leven in 2015 moet zijn gehalveerd ten opzichte van 1990. Verder verschuiven de voedselgewoonten. Met name de welvaartsgroei in Azië zal extra vraag geven naar vlees (China) en zuivel (India). En op de derde plaats ontstaan

Piet Moerland

Mevrouw Gerda Verburg

extra claims op landbouwgrond: behalve *food* en *feed* ook *fuel* en *fibers*. En dat terwijl we vooral niet nog meer bossen moet gaan kappen. Ons milieu kan dat niet hebben. Het zal dus moeten gaan om efficiënter produceren op bestaande landbouwgrond. Een land als Nederland moet en kan op deze uitdaging een passend antwoord formuleren.

De sector moet over de crisis heen kijken en nu investeren in het toekomstige collectieve belang. Als het gaat om het versnellen en intensiveren van de productie heeft Nederland – als tweede agrarische exporteur ter wereld – een voorsprong. We hebben de specialistische kennis en de innovatie-power in zowel de primaire landbouw, het industriële agrobusinessleven als de logistiek. Voorbeelden zijn de integraal duurzame stal, *upcycling* van afval ('uit mest herwonnen fosfaat kan het nieuwe Nederlandse goud worden'), en onze logistieke systemen om producten vers op de plaats van bestemming te krijgen. Coöperatieve samenwerking van kleine en grote ondernemers is daarbij een krachtige troef. Het kabinet ziet die potentie en steekt 110 miljoen euro extra in met name duurzame innovatie: een kortetermijnmaatregel gericht op langetermijndoelen. Haar voorzitterschap – dit jaar – van de VN Commissie voor Duurzame Ontwikkeling ziet de minister als een uitgelezen kans voor Nederland om een actieve bijdrage te leveren aan de internationale problematiek.

Nationaal wil ze zich inzetten voor het op peil houden van exportkredieten en het maatschappelijk gedragen en aanvaard krijgen van 'de nieuwe technologieën die we op de plank hebben liggen'. Ze acht het raadzaam dat de sector gaat werken aan scenario's voor langere en kortere crisisperiodes. 'Resumerend denk ik dat de Nederlandse landbouw- en voedingssector beter tegen de crisis is opgewassen dan menig andere sector. Wat ons rest is de verbeelding. Het

vermogen door de storm heen te kijken en de mogelijkheden erachter te zien.'

EFFECTEN VAN DE FINANCIËLE CRISIS

Bert Bruggink, lid van de Raad van Bestuur van Rabobank Nederland, blikt eerst terug. Voorjaar 2007 ontplofte een relatief klein probleem ('*subprime*') tot een liquiditeitsprobleem op wereldschaal. In juni 2007 namen de iTraxx kredietopslagen voor risicovolle bedrijfsobligaties enorm toe. Dat was al een signaal voor een crisis, maar dat die zo diep zou worden had niemand verwacht. De turbulentie leek een jaar lang aan Nederland voorbij te gaan maar in de derde week van september 2008 viel Lehman Brothers om. Volgens Bruggink was dat een geweldige fout. 'Ik denk dat de AEX anders op dit moment honderd punten hoger had gestaan.' In een periode van dagen ging het los. Behalve de jaren dertig hebben we zo'n crisis afgelopen eeuw niet gekend.

'Banken keren terug naar hun intermediaire basisfunctie'

Bert Bruggink

Als we kijken naar financiële crises in een groot aantal landen, dan zie je de volgende (gemiddelde) effecten: een daling van het bruto binnenlands product (9%), huizenprijzen (35%) en aandelen (55%). En meer werkloosheid (7%) en overheidsschuld (86%). Dit jaar is er dan ook een met ongekende tegenwind, met als grootste aanleiding – nogmaals – het feit dat een enorme bank als Lehman Brothers simpelweg failliet kon gaan. Dat schokte het vertrouwen enorm en leidde tot een totale vraaguitval. Een land als Nederland is daar uiterst gevoelig voor. Hoe sterker je bent

Bert Bruggink

Hans Kamps

in export hoe sterker je wordt getroffen. En na de export volgt dan de rest. Onze recessie wordt dus vooral gedreven door wat in de landen om ons heen gebeurt. Het crisispakket van onze overheid stelt misschien niet zo veel voor, maar dat is ook prima: veel belangrijker is wat Merkel en Sarkozy doen.

Eerst moeten nu de financiële markten tot rust komen. We dachten even dat het herstel daarna van China en India zou moeten komen, maar dat verwachten we nu minder. Het lijkt er toch op dat het weer uit Amerika moet komen. Onzeker is verder of het protectionisme achterwege zal blijven. Al met al belooft de recessie dit jaar uit te komen op drie à vier procent en volgend jaar nog een procent. Daarna kan geleidelijk herstel optreden. Hoe dieper de crisis hoe sterker het herstel, wordt wel gezegd. Want zo'n crisis heeft ook een zuiverend effect. Duidelijk lijkt dat de Eurozone achter zal blijven op wat zich in Amerika en Azië gaat voordoen.

'Hoe sterker je bent in export, hoe sterker je wordt getroffen'

Bert Bruggink

Binnen de financiële wereld krijgen we mogelijk wat paradigma *shifts*. Zo is groot niet meer per definitie beter. Het bleek moeilijker om grote banken te redden dan kleine, en de waardedaling was er sterker. Het is niet meer *big is beautiful*, maar *too big to safe*. Verder is men minder positief over *leverage*, al zou het geheugen op dit punt wel eens kort kunnen zijn. Reserves mogen weer. Het feit dat de Rabobank 10% aanhield werd tot voor kort belachelijk gemaakt in het internationale circuit. Nu is dat ineens zoals het hoort en zoals het altijd had moeten. Het afwijzen van onderkapitalisering zou wel een blijvertje kunnen blijken. Voorzeningen mogen weer. Verder verwacht Bruggink dat banken terugkeren naar hun intermediaire basisfunctie met minder

kortetermijnbeleid, een kritische blik op de rol van bonussen en aandeelhouders, en meer aandacht voor transparantie en toezicht. Het debat over de exit-scenario's voor het overheidsingrijpen is nog in een beginfase. Dit ingrijpen was absoluut noodzakelijk, maar er zijn spelregels nodig. Het kan niet zo zijn dat partijen met overheidssteun marktaandeel gaan veroveren. En de overheid moet geen druk gaan uitoefenen op 'haar' banken om bijvoorbeeld extra krediet te verlenen. Dat gaat ten koste van de risicobeoordeling. Mede omdat de staatsschulden gaan oplopen, lopen we het risico van politieke invloed op de markten. Dat is gevaarlijk.

HET AGROBEDRIJFSLEVEN

Hans Kamps, kroonlid van de SER, legde tenslotte aan vier forumleden de vraag voor wat zij merken van de crisis.

Jos van Campen, voorzitter van Royal Cosun en de NCR stelde vast dat de agrarische sector – exporteur bij uitstek – de crisis natuurlijk stevig merkt. Maar er zijn duidelijke verschillen per markt. Zo ligt het in Groot-Brittannië aanzienlijk moeilijker dan in de rest van West-Europa. En in Oost-Europa, met name Rusland, heb je serieuze kredietverzekeringen nodig. Dat vraagt voortdurende risico-afweging. Basisproducten als suiker en aardappelen blijven gebruikt worden, maar voor bijvoorbeeld uien, winterpeen en pootaardappelen vreest hij het ergste. Cosun probeert haar productie aan te passen: voor alcohol geldt een grote vraaguitval en in bakkerijproducten wordt de productie verschoven naar minder luxe.

Philip Smits, directeur van The Greenery, ziet handelsstromen verschuiven van landen met zwakke valuta naar de Eurolanden. Omdat daar al een flink aanbod aanwezig is geeft

V.l.n.r.: Ton Loman, Cees 't Hart, Philip Smits en Jos van Campen

dat druk op de marges. De consument krijgt meer aandacht voor goedkoop. Men gaat meer naar de supermarkt en de besteding per bezoek daalt. Gemaksproducten staan onder druk. Curieus genoeg groeit de vraag naar 'waarden en normen producten', zoals bio en fair trade. De retailer gebruikt de prijs om klanten vast te houden. Ook dat leidt tot druk op de marges. Omdat de energieprijzen bovendien (nog) behoorlijk hoog zijn heeft 30% van de bedrijven momenteel liquiditeitssteun nodig. The Greenery reageert met extra vaart in het lopende bezuinigingsprogramma, maar blijft bewust investeren in marketing om de relatie met de grote supermarkten warm te houden. Verder houdt ze de trend vast: duurzaam in de gaten houden en investeren in innovatie. 'Naar ik begrijp met steun van de minister. Ik hoop dat ze ook doelde op gentechologie, zoals cisgenese'.

'De Nederlandse landbouw- en voedingssector is beter tegen de crisis opgewassen dan menig andere sector'

Minister Gerda Verburg

Auto's, witgoed en *brands* komen achtereenvolgend onder druk bij een crisis, zo stelt directeur Cees 't Hart van FrieslandCampina. Hij begint dat nu te merken, al wordt er gelukkig nog genoeg Mona gegeten. Men zal gaan uitwijken naar huismerken. In pharma en lactose ziet hij geen volumedruk, wel prijsdruk. 'En waar in Azië en Afrika de markten nog relatief stabiel zijn investeren we momenteel en groeit ons marktaandeel ook.' De omvang en breedte van het nieuwe concern biedt dus mogelijkheden om gericht te investeren, ook in onderzoek. In die zin kan *big* wel degelijk *beautiful*

zijn: het maakt extra flexibel. Op de iets langere termijn speelt de afbouw van de melkquota. Dat zal in de hele keten een nieuwe dynamiek geven.

Directeur Ton Loman van Agrifirm meldt dat de omzetting in veevoer nog vrij beperkt is, maar dit jaar zal oplopen. Dat betekent extra scherp op de kosten letten. De prijzen van graan en soya zijn nog laag, maar zullen weer stijgen. Dé trendbreuk is dat we blijvend te maken krijgen met grote fluctuaties. Daar zullen ondernemers aan moeten wennen. Ook Agrifirm blijft investeren in innovatie. Dat is essentieel. Ook in de primaire sector. De schaalvergroting zal daar accelereren omdat een lage kostprijs van enorm belang blijft.

De aanwezigen waren onzeker over de vraag of er een voedselcrisis komt. Wellicht valt de verwachte welvaarts groei in Azië voorlopig mee ('t Hart). Loman en Smits benadrukken dat Nederland vooralsnog moet focussen op voedsel; laat *fuel* maar aan anderen over. Smits verwacht overigens meer focus op 'lokale productie'. Dat zal leiden tot meer internationale investeringen van onze primaire producenten. 'Wij kunnen daar met onze kennis en *know how* beslist wat mee doen.' Volgens Van Doorn (VION) had de recente crisis vooral te maken met de schokgewijze stijging van de olieprijs: er is altijd een relatie geweest tussen voedsel en olie. Van Campen valt hem bij. De crisis is begonnen met energie, gevolgd door de graanprijs, met alle speculatie van dien. Op dit moment zijn de graanvoorraden een klein beetje hoger dan voorzien met als gevolg dat de prijs op een dieptepunt zit. Maar de wezenlijke situatie is niet veranderd. Het is emotie. ■

Voetnoot

1 Leo Klep is publicist en communicatie-adviseur op het gebied van landbouw en landbouwwetenschappen

